

Wstęp

Zgodnie z założeniami programu „Bezpieczna+”, zajęcia w salach edukacji przeciwpożarowej przeznaczone są w pierwszej kolejności dla dzieci w klasach I-III szkoły podstawowej. Realia pokazują jednak, że częstym odbiorcą zajęć są starsze przedszkolaki i dzieci ze starszych klas szkół podstawowych. Dlatego zachęcam do zapoznania się z podstawowymi cechami rozwojowymi dotyczącymi tej grupy dzieci. Charakterystyka rozwoju młodszego nastolatka pozwoli zrozumieć wiele jego zachowań. Lektura tekstu, jako trzeciej pozycji dotyczącej rozwoju dziecka - począwszy od okresu przedszkolnego poprzez klasy I-III, a zakończywszy na młodszym nastolatku - pomoże dostrzec, jak ogromne zmiany dokonały się w tym czasie w rozwoju młodego człowieka.

Cechy rozwoju dziecka w klasach IV-VI.

Jak przebiega rozwój młodszego nastolatka ?

Punkt widzenia dziecka. Wszyscy go kiedyś znali, ale oddaliliśmy się od niego tak bardzo, że trudno nam znowu do niego powrócić.

Agatha Christie

Po trzech latach systematycznej nauki szkolnej dzieci osiągają wyższą gotowość do uczenia się w sposób zorganizowany i zrozumienia oczekiwań nowych osób, które podejmują się zadania nauczania. Dzieci w dalszym ciągu znaczą część swojej aktywności poświęcają na zabawę, ale zmienia się struktura tych zabaw. Zabawy częściej przyjmują formę złożonych zabaw grupowych w większości opartych na formułowanych wspólnie lub ogólnie znanych regułach. Zabawa pozostaje często środkiem do odreagowania napięć związanych z procesem edukacji m. in. konieczności wykonywania wielu trudnych zadań, konieczności poradzenia sobie ze złożonymi relacjami w grupie rówieśniczej. Jednak dominującą aktywnością dziecka w tym okresie jest nauka. Istotnie zwiększa się samodzielność oraz odpowiedzialność dziecka. Na początku tego okresu spotykamy się z dzieckiem, które jest jeszcze bardzo zależne, a w końcowej fazie mamy do czynienia z adolescentem gotowym do rozwijania niezależności psychicznej. Mechanizm rozwoju w tym okresie polega na stopniowym usamodzielnianiu się i uniezależnianiu się od otoczenia, co można obserwować w sferze intelektualnej, emocjonalnej i społecznej.

Rozwój fizyczny

W tym okresie mamy do czynienia z intensywnym wzrostem i dalszym rozwojem sprawności ruchowej, szczególnie doskonalą się koordynacja i sprawność wykonywania ruchów precyzyjnych. Dzieci stają się gotowe do sprawniejszego wykonywania prac, które wcześniej przynosiły im wiele trudności, czyli: pisanie, rysowanie, wycinanie. Ważne zmiany zachodzą w obrębie układu nerwowego. Dochodzi do intensywnego wzrostu nowych synaps, mielinizacji komórek i rozwoju kory mózgowej. Dzięki mielinizacji komórek zwiększa się tempo przewodzenia impulsu elektrycznego, co przekłada się na sprawniejszą pracę całego organizmu. Zmiany w płatach czołowych prowadzą do rozwoju umiejętności powstrzymywania czynności impulsywnych, a co za tym idzie umiejętności ustalania ważności zadań. Dzięki temu dzieci osiągają umiejętność samodzielnego wykonywania wieloetapowych zadań i planowania. Dojrzewanie układu nerwowego daje podstawę do rozwoju logicznego myślenia. Opisane zmiany powodują również gotowość do wydłużenia koncentracji uwagi, jej trwałości i poprawy selektywności. Rozwija się podzielność uwagi czyli gotowość do robienia kilku rzeczy w jednym czasie. Obniża natomiast przerzutność co powoduje, że dzieci osiągają umiejętność powracania do przerwanych zadań. Rozwój uwagi i logicznego myślenia powoduje gotowość do tworzenia złożonych strategii zapamiętywania.

Pamięć

Zmiany w strukturze mózgu oraz rozwój form myślenia prowadzą do ukształtowania się umiejętności konstruowania kategorii obiektów, które mają być zapamiętane. Zwiększa się również pojemność pamięci krótkotrwałej. W tym okresie życia buduje się metapamięć, czyli kolekcja przekonań dotyczących własnej pamięci. Takie rozpoznanie powoduje, że dzieci opierając się na poprzednich doświadczeniach wiedzą już ile czasu potrzebują na zapamiętywanie pewnych treści. Budują się wyższe kompetencje w zakresie kontroli procesu zapamiętywania. Rozwija się umiejętność kierowania procesem zapamiętywania (R.Schaffer). Rozwój pamięci jest ściśle powiązany i przenika się z rozwojem intelektualnym.

Myślenie

Proces myślenia dziecka w tym wieku cechuje coraz wyższa systematyczność i uporządkowanie. Dziecko potrafi przeprowadzić operacje umysłowe niezależnie od rzeczywistej manipulacji przedmiotami. Rozwija się umiejętność prowadzenia obserwacji. Dziecko osiąga poziom rozwoju umożliwiający mu planowane, ukierunkowane na cel spostrzeganie (L.Wołoszynowa). W procesie uczenia się dziecko uważnie słucha, przygląda się i zapamiętuje prezentowany materiał.

Zmianie ulega gotowość do korzystania ze słownego przekazu opisującego dane zjawisko czy pojęcie jako wystarczającej formy dostarczania wiedzy.

Spostrzeżenia dzieci nabierają charakteru uogólnionego, abstrakcyjnego. Pojawia się gotowość do korzystania ze schematów. Rozwój spostrzegawczości pozwala na wzrost zdolności rozumienia otoczenia, rozwój wnikliwości, dociekliwości oraz badawczy stosunek do otaczającej rzeczywistości. Młodzi ludzie zadają coraz bardziej wnikliwe pytania o strukturę, mechanizmy działania, przebieg zachodzących procesów itp. Złożony tok rozumowania i umiejętność obserwacji pozwala dziecku oddzielić wyjaśnienie własnych zachowań od zachowań innych osób. Ta umiejętność staje się bazą do rozwijania sprawności współdziałania i współpracy. Osiągnięcie przez dziecko umiejętności odwracalności operacji przeprowadzonych w umyśle stanowi ważny czynnik w rozwoju elastyczności poznawczej i umiejętności poddawania dostępnych wiadomości głębszej analizie i refleksji (J.Piaget). Rozumowanie, prowadzone w tym okresie przez dziecko, polegające na określaniu ogólnych zasad na podstawie przesłanek dotyczących poszczególnych przypadków to logika indukcyjna. Myślenie układa się na skali od szczegółu do ogółu.

Zdolność do myślenia dedukcyjnego, którym posługują się osoby dorosłe, pojawia się dopiero około 12 roku życia. Oznacza to, że wtedy dziecko zaczyna być gotowe do stawiania hipotez na podstawie ogólnych twierdzeń.

Uczenie się

Ze względu na wagę nauki w rozwoju dziecka, a co za tym idzie w przygotowaniu go do samodzielnego, satysfakcjonującego i społecznie pożytecznego życia w wieku dorosłym w polu uwagi specjalistów wiele miejsca znajduje potrzeba rozpoznania funkcji niezbędnych do osiągnięcia gotowości do uczenia się. Nie tylko sposób myślenia, strategia pamięci i spostrzegawczość mają wpływ na uczenie się dziecka.

Podczas zajęć edukacyjnych do działania niezbędna jest motywacja. Najczęściej występującymi motywami uczenia się szkolnego są: motywy poznawcze, ambicyjne, lękowe i praktyczne.

M. Tyszkowa za niemieckim psychologiem G. Rosenfeldem podaje 8 grup motywów uczenia się dzieci i młodzieży, należą do nich:

1. uczenie się dla uczenia,
2. uczenie się w celach korzyści osobistych,
3. uczenie się ze względu na utożsamianie się z grupą,
4. pragnienie osiągnięcia powodzenia i uniknięcia niepowodzenia,
5. uczenie się ze względu na nacisk i przymus,
6. poczucie obowiązku,

7. praktyczne cele życiowe,
8. uczenie się ze względu na potrzebę społeczną.

Motywacja

Każde działanie podejmowane przez człowieka jest powodowane jakimś motywem. Jeżeli niemowlę, które płacze, gdy jest głodne przekona się, że jest to droga do zaspokojenia głodu będzie systematycznie w ten sposób informowało matkę o swoich potrzebach. Dziecko potrzebujące towarzystwa w zabawie będzie inicjowało relacje. Złożoność zachowań podejmowanych w celu rozwiązywania zadań, zaangażowanie w ich realizację oraz ich energia zależą od motywacji jednostki do działania. Odnosząc się do klasycznej piramidy potrzeb człowieka możemy stwierdzić, że zaspokojenie potrzeb znajdujących się niżej w hierarchii jest warunkiem aktywizacji potrzeb wyższych.

Zarówno wzmocnieniu, jak i obniżeniu motywacji do podejmowania aktywności m.in. służą emocje, które jednostka wiąże z daną aktywnością.

Emocje pozytywne związane z wykonaniem jakiegoś zadania będą powodowały wyższą gotowość i zaangażowanie, natomiast w związku z emocjami negatywnymi wystąpić może spowolnienie tempa uczenia się, niskie zaangażowanie, a nawet zupełna rezygnacja.

Emocje

Na początku emocje rządzą zachowaniami dziecka. Przez pierwsze lata życia uczy się ono rozpoznawać emocje swoje własne i innych ludzi. Uczy się rozmawiać o emocjach, nazywać je. Zbierając doświadczenia związane z przeżywaniem emocji dziecko rozwija umiejętność kontrolowania pobudzenia, które towarzyszy emocjom. Początkowo kontrola emocji wymagała wsparcia ze strony dorosłych opiekunów. Każda frustracja mogła prowadzić do gwałtownych emocji, z którymi dziecko nie potrafiło sobie poradzić. Obecnie rozwija się umiejętność samokontroli. Jest to okres życia, w którym kształtują się dwie strategie autoregulacji:

1. konceptualizacja emocji

2. dystansowanie się poznawcze

Pierwsza z wyżej wymienionych strategii polega na poddawaniu analizie doświadczanych emocji oraz wypowiedaniu myśli dotyczących tych emocji. Natomiast druga to zdolność do uświadamiania sobie mechanizmu powstawania emocji oraz posiadania wiedzy, jak nad nimi panować. Rozwój tych strategii pozwala dziecku nie tylko zrozumieć mechanizmy własnych emocji, ale i emocji innych osób. Prowadzi to do większej gotowości do podejmowania współpracy i współdziałania. Ze względu na różnice w czynnikach biologicznych i środowiskowych rozwój emocjonalny, a szczególnie gotowość do dystansowania się poznawczego postępuje u dzieci w różnym tempie (A.Brzezińska).

Rozwój społeczny

Ważne zmiany dokonują się w życiu społecznym dziecka. W wieku dziesięciu lat dzieci związane są silnie z autorytetem dorosłych, natomiast dwunastolatki wyraźnie zwracają swoje zainteresowanie w stronę grupy rówieśniczej. To grupa rówieśnicza staje się dla dziecka najważniejsza.

W dwunastym roku życia rozpoczyna się kryzys zaufania do autorytetu rodziców i innych osób dorosłych. Młodsze nastolatki zaczynają słuchać bardziej siebie nawzajem niż rodziców czy nauczycieli.

Funkcja grupy rówieśniczej polega na organizowaniu wolnego czasu, zabawie, rozwijaniu pasji, pomocna jest w szukaniu tożsamości – samookreśleniu się jednostki funkcjonującej w grupie. W zakres grupy rówieśniczej wchodzi członkowie wyodrębniani ze względu na rolę pełnioną w strukturze. Często na czołówkę wychodzi lider odznaczający się nietypową aktywnością, charyzmą. Może mieć doświadczenie, wiedzę, budzić zaufanie wśród innych członków grupy. Spotkania w grupie mogą przybierać z czasem przybierać formę chęci zademonstrowania odmienności i buntu. Tworzone w tym wieku grupy nieformalne mogą mieć zarówno pozytywny jak i negatywny wpływ na młodych ludzi poszukujących swojej tożsamości i miejsca w społeczeństwie. Przejawiać może się to poprzez: język, postawy, ubiór, demonstrowanie zachowań, lekceważącą postawę wobec autorytetów, poszukiwanie różnorodnych nowych doznań.

Grupa zaspokaja potrzeby przynależności, bezpieczeństwa, uznania i samorealizacji (T.Pilch). Funkcjonowanie w tego typu grupach jest dobrowolne. Dzieci dobierają się na zasadzie wspólnych celów, wartości, zainteresowań. To w niej kształtują się postawy, wartości, kreuje się osobowość.

W sferze rozwoju moralnego w tym okresie życia postępuje internalizacja obowiązujących norm i rozpoczyna się proces przejścia od odpowiedzialności obiektywnej do subiektywnej. Zasady i normy przestają być tylko nakazem dorosłych, a stają się samodzielnym wyborem

dobra. Proces socjalizacji przebiegający na zasadzie wzajemności i współpracy, prowadzi do osiągnięcia autonomii moralnej. Model rozwoju świadomości moralnej i ocen moralnych dziecka przebiega od lęku do szacunku, od realizmu do idealizmu. Uzasadnienie słuszności norm obejmuje trzy etapy: na etapie pierwszym dziecko przyjmuje, że przekroczenie normy jest złe, gdy spotyka się z karą ze strony dorosłych, następnie uznaje, że przekroczenie normy jest rzeczą samą w sobie złą oraz naruszenie normy jest złe, gdy jest sprzeczne z zasadą zaufania i przywiązania między ludźmi.

Cechy charakterystyczne dla rozwoju dziecka w wieku 10-12 lat

- duże zróżnicowanie indywidualnego tempa rozwoju
- intensywne poznawanie rzeczywistości
- początek kryzysu zaufania do dorosłych
- zwrot w stronę grup rówieśniczych
- kształtowanie się realnego obrazu własnego ja